

ประวัตินักประวัติศาสตร์ "คอซิมบี๊" มณฑลภูเก็ต

บทบาทของผู้นำ

** นุสรณ์ รัชฎา **

นักประวัติศาสตร์ที่ตรึง

เมื่อเวลาใกล้เที่ยงของวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พุทธศก 2455 บรรดาข้าราชการเมืองตรัง พร้อมด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด ได้นำขบวนไปเพื่อให้การต้อนรับแก่ท่านสมุหเทศาภิบาล มณฑลภูเก็ต ณ ท่าเทียบเรือสะพานเจ้าฟ้า ตำบลกันตัง (เรียกตามชื่อในขณะนั้น)

เมื่อสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ขึ้นจากเรือก็ได้เดินมาพร้อมกับข้าราชการ ที่ไปให้การต้อนรับ หันสะพานมาได้ประมาณ 4 วาเศษ ก็พลันได้ยินเสียงปืนลั่นขึ้นเป็นนัดแรก ท่านสมุหเทศาภิบาล เหลียวหลังกลับมามองที่มาของเสียงปืนนั้น แล้วกระสุนนัดที่สอง ก็ดังขึ้นอีก กระสุนนัดนี้ถูกที่แขนและหลังของท่าน ร่างของท่านสมุหเทศาภิบาลก็ทรุดล้มลง ผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง ซึ่งเดินตามหลังก็ตรงเข้าช่วยประคอง แล้วกระสุนนัดที่สามก็ลั่นขึ้นอีก ถูกขาและลำตัวของผู้ว่าราชการจังหวัด

ในขณะที่กำลังซุลมุนของบรรดาข้าราชการอยู่นั้น คนร้ายก็ยกปืนขึ้นเล็งยิงท่านสมุหเทศาภิบาลอีกเป็นนัดที่สี่ แต่กระสุนพลาดเป้าหมาย

คนร้ายได้วิ่งหนีขึ้นไปอยู่บนที่ทำการไปรษณีย์ นายสิบขวากับพลตำรวจภูธรตามไปจับคนร้ายพร้อมกับปืนของกลางได้^๑

นักปกครอง
ผู้รับผิดชอบความสุขทุกข์
ของประชาชนนั้น

จะต้องมองเห็นสภาพการณ์ของ
ประชาชนในทุกด้านโดยชัดเจน

^๑ คำให้การของนายจิตร ปรีชา เลขานุการส่วนตัวของพระยา รัชฎานุประดิษฐ์ มลราชมณฑลภูเก็ต ที่อยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้น อย่างใกล้ชิด

เรื่องของชาวไตในอดีต

บทเรียบเรียงจากคอลัมน์ "ปัญหาชีวิต"
ที่เคซีพีเอ็มพีในหนังสือพิมพ์ "ปักซ์ไค"

สมัยก่อนมีถนนสายหนึ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองภูเก็ตประมาณ 3 กิโลเมตรเศษ ๆ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีความกว้างไม่เกิน 4 เมตร สองข้างฟากถนนสายนี้เริ่มขึ้นด้วยพฤษชาตินานาพันธุ์ แสงแดดทั้งในยามเช้า และยามบ่าย จะมีโอกาสเล็ดลอดมาสัมผัสสดุดชื่นความชุ่มชื้นบนผิวถนนได้บ้างเพียงเล็กน้อย ชุมชนผู้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ที่ผ่านไปมาในถนนสายนี้ จึงรู้สึกเหมือนการสัญจรได้ร่วมเงาพฤษภ

พาหนะผู้รับใช้การขนส่ง ในระหว่างตัวเมืองกับชุมชนแห่งนี้ก็มีเพียงเกวียน ขนาดความกว้างของเกวียน จึงเป็นผู้กำหนดความกว้างของตัวถนนสายนี้

जबจนถึง พ.ศ. 2500 "สภาตำบล" ก็ได้เริ่มบานเป่งมาถึงจุดการกระจายอำนาจสู่ชนบท สภาตำบลแห่งนี้จึงได้รับการยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีฐานะเทียบเท่าเป็นองค์กรนิติบุคคลของรัฐ ในระดับท้องถิ่น

บทบาทการเคลื่อนไหว เริ่มมีมากขึ้นจากผู้นำในท้องถิ่น และจากชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่น โรงเรียนมุ่งหลังคาจาก กั้นฝาขัดแตะ ได้ย้ายสถานที่มาปลูกสร้างใหม่ เป็นอาคารตึกหลังคาลอนคู่ จากเงินงบประมาณช่วยเหลือของรัฐส่วนหนึ่ง และจากการดำเนินงานรับบริจาคจากชาวบ้านโดยทั่วไป

ห้องสมุดประชาชนในตำบล และสมาคมอาปนกิจสงเคราะห์ ก็ได้เกิดขึ้นติดตามมา มีอาคารถาวรเป็นสำนักงาน ได้รับงบการช่วยเหลือการก่อสร้างจากส่วนกลาง 10,000 บาท และวัสดุ ค่าแรงงานสมทบจากชาวบ้าน ในท้องถิ่นอีก 10,000 บาท

วิวัฒนาการของชุมชนบนถนนสายนี้ ได้รับ

การเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบล ได้วางโครงการขยายถนนสายเดิม ซึ่งกว้าง 4 เมตร ออกเป็น 15 เมตร

คณะกรรมการขององค์การบริหารส่วนตำบล ได้ออกทำงานกันอย่างเอาเรื่องเอาจัง เพื่อติดต่อประสานงานกับชาวบ้านในการขยายถนนสายนี้ออกเป็น 15 เมตร และจำนวนชาวบ้านผู้มีที่ดินอยู่ริมถนนสายนี้ไม่น้อยกว่า 42 ราย ยินดีอุทิศให้ มีอยู่เพียง 2-3 ราย ที่ต้องอ้อนวอนให้บุคคลอีกระดับหนึ่งไปติดต่อ เพื่อเป็นเกียรติ แต่ก็ได้ประสบความสำเร็จในที่สุด

และแล้ววาระอันสำคัญก็ได้เวียนมาถึง การตั้งชื่อถนนสายนี้ว่า ควรจะมีความหมายอย่างไร? แก่ใคร?

องค์การบริหารส่วนตำบลและผู้เกี่ยวข้องในขณะนั้น ได้นัดประชุมวิสามัญ เพื่อพิจารณาเรื่องนี้ในเวลาต่อมา ร.ศ.ท.หม เสวกรธรรม เป็นนายอำเภอเมืองภูเก็ต นายถวิล ต๋อวงศ์ เป็นกำนันตำบลรัฐภู นายม่วง ไกรศาสตร์ เป็นกรรมการที่ปรึกษา นายสวดชูจิต เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ และ ร.ศ.ต.แบบดวงแข เป็นกรรมการที่ปรึกษา

บุคคลผู้เข้าร่วมประชุมในครั้งกระนั้น บ้างก็ได้เคยรับราชการมาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช บ้างก็ได้ครบเกษียณไปแล้ว และบ้างก็ได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการเสียดสละที่ดิน ในการตัดถนนสายนี้มาตลอดถึงการวิ่งเดินติดต่อ ประสานประโยชน์กับชาวบ้าน โดยทั่วไป

จากประสบการณ์ของผู้มีวิญญูและคุณวุฒิที่ประชุมจึงได้เปิดโอกาสให้บุคคลต่าง ๆ อภิปรายเสนอข้อเสนอดีเห็นกันอย่างกว้างขวาง และโดยทั่วถึง

กรรมการที่ปรึกษาท่านหนึ่ง ซึ่งเคยรับราชการเป็นปลัดอำเภอในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช และมาครบเกษียณในสมัยประชาธิปไตย ซึ่งมีอายุในการรับราชการ ติดต่อกันมาไม่น้อยกว่า 35 ปี ได้อภิปรายว่า

"ตั้งแต่ผมจำความได้ จนเข้ารับราชการครบเกษียณมานี้ ผมยังไม่เคยประทับใจใครเท่าท่านเทศาเจ้าคุณรัฐภู เพราะท่านเป็นคนทำงานจริง เข้าถึงปัญหาของชาวบ้าน กล้าลงโทษคนทำผิด ปูน้ำ-เหน็บความดีให้แก่คนทำดี ดิ้นแต่เข้ามิด ท่านก็ไปตรวจตลาดสดดูแลความสะอาดเรียบร้อยในบริเวณที่ตลาดทุก ๆ เข้า ไม่ให้คนขายเอาเปรียบคนอื่น

ในส่วนที่เกี่ยวกับบ้านเมือง ท่านก็ได้พยายามใช้นโยบายให้คนต่างชาติมาลงทุน และมีเงื่อนไขการแลกเปลี่ยน โดยไม่ให้ส่วนรวมเสียเปรียบ ผมจึงเห็นว่า เราควรจะทำอะไรสักอย่าง เพื่อเทอดทูนท่าน"

บุคคลต่อมาซึ่งเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ได้อภิปรายเสริมต่อว่า "สมัยที่ท่านเทศาอยู่ภูเก็คนั้น ท่านมีจวนพักอยู่ที่บางจัวและดูเหมือนปัจจุบันนี้จะ เป็นสวนยางของพระพิทักษ์ฯ ซึ่งที่ตั้งอยู่ในตำบลรัฐภูเช่นเดียวกัน ผมจึงขอสนับสนุนความคิดของท่านกรรมการที่ปรึกษา"

การอภิปรายในอันดับสุดท้ายนั้น ได้พูดเป็นปัญหาธรรม ๆ กันว่า "การพัฒนาทั้งหลายที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์ในครั้ง นี้ ก็เนื่องจาก เรียวแรง และการเสียดสละของชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นกำลังหนุนที่สำคัญ สำคัญพวกเราไม่ก็คน ก็คงทำอะไรไม่ได้ พวกเราจึงมีความเห็นว่า ชี้อณณะจะตั้งขึ้นนี้จะต้องมีคามหมาย ทั้งจากส่วนการกระทำของชาวบ้าน และส่วนการกระทำของนักปกครองรวมกัน และทั้งหมดนี้คือที่มาของชี้อณณะสายหนึ่ง ซึ่งสถาปนาของชาวบ้าน ได้จงใจให้มีความหมายแก่นักปกครองผู้มองการณ์ไกล อันเป็นรัตนบุรุษของชน

พ.ศ. 2425 หลังจากบิดาถึงอนิจกรรม พระยาดำรงสุจริต มหิศรภักดี (คอซิมก้อง ณ ระนอง) พี่ชาย ได้นำเฝ้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชการที่ 5 และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเป็นที่พระอัสถงคตทศรักษา ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสระบุรี

พ.ศ. 2433 รัชการที่ 5 เสด็จหัวเมืองบงกชได้ ถึงเมืองระนอง กระบุรี ทรงเห็นว่า พระอัสถงคตทศรักษา (คอซิมบี้ ณ ระนอง) มีความสามารถจัดการปกครองเป็นที่พอพระหฤทัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด

สมุหเทศาภิบาลแต่เพียงท่านคนเดียว แต่ทำไมใคร ๆ จึงพูดถึงท่านยิ่งกว่าผู้อื่น หรือจะเป็นเพราะท่านพระยารัชฎาฯ มีความปรีชาสามารถเหนือผู้อื่น ?

อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทยผู้ยิ่งใหญ่ สมัยที่ยังดำรงตำแหน่งไม่ยิ่งใหญ่ เคยกล่าวว่า "...ตั้งแต่ข้าพเจ้ารับราชการมา ข้าพเจ้าเคยได้ยินชื่อพระยารัชฎาฯ มากครั้งเหลือเกิน โดยเฉพาะเมื่อตอนไปรับราชการทางภาคใต้ ก็ยิ่งได้ยินและเห็นงานของพระยารัชฎาฯ อีกหลายประการ... ในตอนหลัง ๆ นี้ ข้าพเจ้าได้ยินชื่อพระยารัชฎาฯ อีก แต่ไม่ใช่เรื่องอื่น เป็นเรื่องเปรียบเทียบ เช่น มีผู้ใหญ่กล่าวว่า เจ้าเมืองเดียวกันนี้ไม่ได้เรื่อง สู้พระยารัชฎาฯ ไม่ได้ หรือมีฉะนั้น ก็กล่าวว่า ทำไมเจ้าเมืองเดียวกันนี้จึงไม่เอาอย่างพระยารัชฎาฯ หรือไม่ก็เปรียบเทียบว่า พระยารัชฎาฯ จะไม่ทำอย่างนั้นอย่างนั้น เป็นต้น... ตอนแรกข้าพเจ้ารู้สึกขุ่นเคือง และเจ็บแค้นแทนเจ้าเมืองทั้งหลายที่ถูกตำ มีใช่เพราะเหตุที่ทำอะไรผิด แต่เพราะเหตุที่ไม่เหมือนใครคนใดคนหนึ่ง และคน ๆ นั้นชื่อพระยารัชฎาฯ เท่านั้นเอง"

"ต่อมาข้าพเจ้ารู้สึกว่าการวินิจฉัยเจ้าคุณรัชฎาฯ จะไม่ยุติธรรมเลย หากว่าไม่ได้ศึกษาเรื่องราวของท่านโดยละเอียดเสียก่อน จะได้ว่าคน ๆ นี้วิเศษอย่างไร เคล็ดในการปกครองข้าราชการ และปกครองประชาชนอย่างไร มีอุบายในการปกครองข้าราชการและปกครองประชาชนอย่างไร จึงจับจิตจับใจคนนัก ข้าพเจ้าจึงเริ่มค้นคว้าเรื่องราว และประวัติเจ้าคุณรัชฎาฯ เป็นการใหญ่ ข้าพเจ้ายิ่งอ่านและยิ่งรู้เรื่องเจ้าคุณรัชฎาฯ มากขึ้นเพียงไร ข้าพเจ้าก็ต้องลดความโอหังของข้าพเจ้าลงเพียงนั้น ความรู้สึกเดิมที่คิดว่า เจ้าคุณรัชฎาฯ นี้ไม่เท่าไร เป็นคนคนที่เพียงเกิดมาเหมาะสมแก่เวลาเท่านั้น ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ข้าพเจ้าคิดว่า ข้าพเจ้าบูชาเจ้าคุณรัชฎาฯ มากขึ้นทุกที...."

ในการรับราชการของคนส่วนใหญ่ นั้น ต่างได้มีความมุ่งหวังที่จะหาความก้าวหน้าให้กับตนเอง อยู่ตลอดเวลา เช่นเมื่อเป็นนายอำเภอแล้ว ก็ต้องพยายามทะเยอทะยานที่จะเป็นข้าหลวงหรือผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว ก็ต้องคิดก้าวต่อไปเป็นอธิบดี

ลักษณะเช่นนี้ ได้มีอยู่โดยถ้วนทั่วทุกตัวคน แต่ลักษณะเช่นนี้ ก็มักจะกลายเป็นดาบสองคม ที่

ชาวดัตช์ ผู้มีวิถีทางชีวิต ที่ได้เด้ามาจากคนธรรมดาสามัญ จนบรรลุถึงตำแหน่งสูงสุดยอด เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต

ภูมิหลังโดยสังเขป

มหาอำมาตย์โท พระยารัชฎาฯ ประดิษฐ์ (คอซิมบี้ ณ ระนอง) สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต เป็นบุตรคนที่ 4 ของพระยารัตนเศรษฐี (คอซู่เจียง) ตันสกุล ณ ระนอง ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองระนองเป็นคนแรก มารดาชื่อทิม เกิดที่จังหวัดระนอง เมื่อ พ.ศ. 2400

เมื่อ พ.ศ. 2412 ได้ติดตามบิดาไปประเทศจีน ในโอกาสที่บิดาไปพักผ่อนและทำบุญให้กับบรรพบุรุษ ณ ซาดิภูมิ จึงมีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ณ จังหวัดเจียงจิ่วบ้าง แล้วมาอยู่จังหวัดระนอง และช่วยบิดาทำงานตามเดิม

หวัดตรัง ซึ่งขณะนั้นตั้งอยู่ที่ควนธานี เป็นที่ พระยารัชฎาฯ ประดิษฐ์ มหิศรภักดี แทนพระยาตรังภูมิภิบาล (เอี่ยม ณ นคร) ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช

พ.ศ. 2445 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนจากตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง เป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑลภูเก็ต มีขอบข่ายการปกครอง 7 จังหวัด คือจังหวัดภูเก็ต จังหวัดตรัง จังหวัดพังงา จังหวัดกระบี่ จังหวัดตะกั่วป่า จังหวัดระนอง และจังหวัดสตูล

นักปกครองในปัจจุบัน และนักรัฐศาสตร์ ผู้มีปริญญาพ่วงท้ายมากมายหลายท่าน ต่างก็เคยได้รู้เรื่องราวของพระยารัชฎาฯ มาก่อนแทบทั้งสิ้น แต่จะมีใครสักกี่คน ที่ตั้งใจจะศึกษาค้นคว้าหาความจริงให้ประจักษ์แจ้งว่า

"บรรดาศาสตร์และศิลป์ ของนักปกครองชาวดัตช์นี้ ได้มีความลึกลับแอบแฝงอยู่ จนกลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ไปอย่างไม่น่าเชื่อได้อย่างไร ? และเพียงใด ?"

ในยุคสมัยของท่านพระยารัชฎาฯ ไซ้จะมี

นักปกครองบางคนได้ยึดถือเจ้านา หรือผู้บังคับบัญชาที่อยู่เหนือตนเป็นสรณะ โดยมุ่งการประจบประแจงกับผู้บังคับบัญชา อันเป็นหลักการเพื่อส่วนตัวจนลืมและละทิ้งภาระที่มีต่อประชาชน ซึ่งเป็นหน้าที่ในงานโดยตรงของตน งานสำคัญ ๆ หลายอย่าง จึงถูก “แช่เย็น” และวางเฉยอยู่กับโต๊ะ ด้วยเหตุนี้ (มีตัวอย่างให้เห็นมากมาย)

แต่ถ้าสำหรับพระยารัษฎา กลับตรงข้าม ท่านได้ปฏิเสธตำแหน่งเสนาบดี ตำแหน่งซึ่งจะก้าวไปสู่ความยิ่งใหญ่ ในแผ่นดินระดับประเทศ

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 6 ได้จัดตั้งการซื้อมรดกเรือปาที่ราชบุรี โดยพระองค์เป็นแม่ทัพ เมื่อเสร็จการประลองยุทธแล้ว ก็ได้มีการเดินสวนสนาม และประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ 6 ได้ทรงรับสั่งว่า ชิมบี้ (พระยารัษฎา) ทำการในหน้าที่เกี่ยวกับ เป็นที่เรียบร้อย พอพระราชหฤทัย

ก่อนที่จะแยกกองรักษาดินแดนเรือปา กลับภูมิลำเนาเดิม ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เรียกให้เจ้าคุณรัษฎา เข้าเฝ้าเป็นการภายในและทรงรับสั่งว่า จะย้ายเจ้าพระยาวงษาไปเป็นเสนาบดีกระทรวงคมนาคม ชิมบี้ (พระยารัษฎา) จะต้องมาเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตรแทนเจ้าพระยาวงษา

แต่พระยารัษฎา ได้กราบทูลว่า ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีนั้น เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ แต่ข้าพระพุทธเจ้าเห็นความจำเป็นของประเทศว่า

“เสนาบดีเป็นแต่เพียงผู้สั่งงาน และมีเจ้าหน้าที่ที่ชำนาญประจำอยู่แล้ว ไม่สำคัญเท่าสมุหเทศาภิบาล ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้รับราชการฉลองพระกรุณาธิคุณอยู่ขณะนี้ เป็นตำแหน่งที่รับผิดชอบแทนพระองค์ในหน้าที่ปกครองประชาชน ให้ได้ผลตามความมุ่งหมายของรัฐบาล ถ้าได้ทรงพระกรุณาเลือกตัวเสนาบดีกระทรวงเกษตรได้ใหม่แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะขอฉลองพระกรุณาธิคุณ ในตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลไปตามเดิม

คำปฏิเสธอันแนบคายด้วยเหตุผลของพระยารัษฎาในครั้งนั้น จะเป็นที่สมพระราชหฤทัยหรือไม่เพียงใด ไม่ปรากฏข้อความในบันทึก แต่ในลำดับต่อมาใน พ.ศ.เดียวกันนี้ พระยารัษฎาได้รับพระราชทานสายสะพายช้างเผือกชั้น 1 คือ สายสะพายแดง

และในคำปฏิเสธของพระยารัษฎา นั้น ก็อาจมีข้อที่ควรคิดว่า “พระยารัษฎาไม่รู้นั่งสี่ ซึ่งเป็นทำนองที่ไว้ในทางศาสตร์ ท่านอาจจะเป็นรองใคร ๆ อยู่มาก แต่ในทางศิลป์ ท่านเชื่อมั่นตัวเองว่า ไม่เป็นรองใครแน่ ท่านจึงเลือกงานที่ตัวเองถนัด โดยไม่คิดถึงตำแหน่งและความยิ่งใหญ่ใด ๆ อันเป็นต้นตอของปุลชน”

จุดเด่นอันสูงสุดของพระยารัษฎา ก็คือการเป็นนักปกครองที่มีความคิดริเริ่มในทางทำนุบำรุงบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของราษฎร โครงการนี้หลายอย่างที่ท่านได้กำหนดแผนผังไว้ในครั้งกระนั้น บ้างก็ได้รับการสานต่อมา บ้างก็ได้รับการเปลี่ยนแปลงใหม่ จนเกิดความเสียหายแก่บ้านเมืองจนถึงทุกวันนี้ก็มีอยู่ให้เห็น

เจ้าคุณเทศาภิบาล กับงานปกครองมณฑลและภาคใต้

ต้นตอ ตลาดนัครการผูกขาดที่สูญ

นักปกครองผู้มองการณ์ไกลท่านนี้ ได้พยายามที่จะสร้างงานด้านเกษตรให้แก่ประชาชน ซึ่งท่านถือเสมือนว่า ความร่ำรวยในอาชีพด้านเกษตรนั้นคือความร่ำรวยของประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป และนั่นก็คือ ความมั่นคงของชาติอันเป็นส่วนรวม ดังนั้นเมื่อท่านได้มีโอกาสเดินทางไปดูงานในต่างประเทศ ท่านก็ได้นำความคิดนี้ติดตัวไปด้วย เมื่อเดินทางกลับมา ก็มีผลจากการกระทำในทุก ๆ ครั้ง ให้ปรากฏแก่ส่วนรวม

ยกตัวอย่างเช่น ท่านไปเห็นชาวมลายูปลุกยงกันมีผลดีมาก ท่านก็ได้ส่งคนไปเรียนวิธีปลูกยางเพื่อมาสอนประชาชน นักเรียนของท่านที่ส่งไป ก็ล้วนแต่เป็นเจ้าเมือง นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้านทั้งนั้น

กล่าวกันว่า พันธุ์ยางสมัยนั้น ฝรั่งหวงนัก แต่ท่านก็ได้ใช้วิธีการของท่าน สามารถนำมาได้ จนปลูกกันแพร่หลาย อำนวยความมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่ประชาชนและประเทศชาติ ซึ่งในยุคนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคตื่นยาง ชาวบ้านเรียกกันว่ายางเทศา

และในทุกวันนี้ ประเทศไทยได้เป็นผู้ส่งผลผลิตจากยาง ออกไปหล่อเลี้ยงประชากรชาวโลก เป็นอันดับ 3 แล้วก็ไม่แน่ว่า อีกสัก 4 - 5 ปีข้างหน้า เมื่อยางพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการสงเคราะห์ ได้เติบโตขึ้น

ถึงจุด ประเทศไทยอาจจะได้เลื่อนอันดับให้สูงขึ้นไปกว่าเดิมอีกก็ได้

นี่คือตัวอย่างหนึ่งที่เป็นความด่าริ ริเริ่มของคนเก่า ที่มีหัวสมัยใหม่ ในขณะที่เจ้าเมืองคนอื่น ๆ นั่งเฉย ๆ คอยฟังคำสั่งจากเมืองหลวง หรือที่ศัพท์สมัยนี้เขาเรียกกันว่า “เซ้าซาม - เย็นซาม”

ผลจากความพยายาม และตั้งใจจริงของพระยารัษฎา รัตนบุรุษชาวใต้ของเรา เมื่อ 70 ปีที่แล้ว ปัจจุบันนี้ได้กลายเป็นสายโลหิตเส้นใหญ่ ที่ได้ชุบเลี้ยงให้ผู้คน ได้ประสบความร่ำรวย เป็นเศรษฐีกันไปแล้วมากต่อมาก

ถ้าต้นยางพูดได้ มันคงเล่าเรื่องราวบรรพบุรุษของมันให้เราฟังบ้างแล้ว

อีกตัวอย่างหนึ่ง ที่ชี้ให้เห็นความด่าริริเริ่มของท่านที่ได้พยายามประสานประโยชน์ ให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนโดยตรง ทั้งในด้านเกษตรกรรมผู้ผลิต และความสะดวกในการซื้อขายของผู้บริโภค นั่นก็คือ “ตลาดนัด”

ความคิดอันนี้ของท่าน ได้เกิดขึ้นในช่วงที่ท่านได้เดินทางไปดูงานจากประเทศชวา (อินโดนีเซียในปัจจุบัน) ซึ่งเขาได้จัดให้มีขึ้นในที่ชุมนุมชน แต่มีระยะห่างจากตลาดประจำ ตั้งขึ้นเป็นตลาดนัดอาทิตย์ละครั้ง แต่ละแห่งไม่ตรงวันกัน

ในการดำเนินงานนั้น ท่านได้ประกาศให้ราษฎร และพ่อค้าแม่ค้า ต่างตำบล นำสินค้าในท้องถิ่นมาจำหน่าย และแลกเปลี่ยนกันที่ตลาดนัด โดยมี “เกวียนเทศา” (ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ด่าริขึ้นในสมัยท่านอีกเช่นกัน) เป็นพาหนะ

ตลาดนัดของท่าน ได้หมุนเวียนสลับเปลี่ยนไปทั่วทุกตำบล มีผลให้ผู้คนต่างท้องถิ่นได้ไปมาหาสู่ต่อกันมากขึ้น และบ้างก็ได้อพยพมาตั้งหลักฐานเพื่อทำการค้าขายจนสถานที่บริเวณนั้นได้กลายเป็นตลาดถาวรขึ้นในลำดับต่อมาหลายแห่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่า นโยบายการจัดให้มีตลาดนัดนี้ ท่านได้กระทำภายหลังที่ท่านได้ทุ่มเทให้กับการตัดถนนหนทางในช่วงแรก และการส่งเสริมงานด้านเกษตรเป็นลำดับต่อมา จนถึงงานตลาดนัด

มิตรสนิท ซึ่งเป็นผู้คุ้นเคยและใกล้ชิดกับท่านมาไม่น้อยกว่า 20 ปีเศษ คือท่าน ศาสตราจารย์ อินจันปี ดันแลปดี.ดี. หัวหน้าคณะศาสนาจารย์อเมริกันในประเทศไทยได้เขียนคำบันทึกถึงชีวประวัติของ

นักปกครอง ผู้บริหารสามารถผู้นี้ ในตอนหนึ่งไว้ว่า

“ทั้งโดยส่วนตัวและทางราชการก็ดี พระยา
รัชฎาจะเป็นผู้ที่ไม่เคยทำความคิดเลยก็หาไม่ เพราะ
เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ผู้มีศรัทธาในสิ่งที่ตนปฏิบัติ และ
มีเจตนาธรรมณ์ในการปฏิบัติสิ่งนั้น ก็ย่อมจะต้องผิดพลาด
บ้าง และเป็นข้อตำหนิ ซึ่งอาจเป็นด้วยเหตุผลที่ว่า
ถึงแม้ท่านจะมุ่งหน้าปฏิบัติราชการอย่างห้าวหาญ และ
ตั้งอกตั้งใจก็จริง แต่ท่านอาจจะไม่อ่อนโยนในการปฏิบัติ
เช่นนั้นเสมอไปก็ได้ แต่ก็มีความจริงอีกเหมือนกัน
ที่ว่า ผู้ที่ดำเนินตามท่าน ก็พยายามจะคอยจับผิดอยู่เสมอ
จนมองข้ามความดีของท่านไปหมด...”

“จะอย่างไรก็ตาม การทำงานหนักอย่างจริงจัง
และพยายามอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะกระทำกิจการใด ๆ
คือจุดเด่นของท่านผู้นี้”

การตัดสินใจครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ที่
เกี่ยวข้องกับตรงกับรัตนบุรุษชาวใต้ของนักปกครอง
ท่านนี้ ซึ่งท่านได้ใช้แนวนโยบายอย่างห้าวหาญ เพื่อ
เปลี่ยนแปลงผลประโยชน์ภายใต้อุ้งมือ การผูกขาด
บรรดาภาษีอากรบ่อนเบี้ยในจังหวัดสตูล ได้กลับคืน
สู่ความเป็นเสรีภาพของราษฎร

“ก่อนปี พ.ศ. 2451 จังหวัดสตูลรวมขึ้นอยู่
กับมณฑลไทรบุรี รวม 3 จังหวัด คือ 1. เมืองไทร
บุรี (เป็นมณฑล) เจ้าพระยาไทรบุรี เป็นสมุหเทศา
ภิบาล 2. เมืองปะลิส 3. เมืองสตูล มีการปกครอง
ตามระบอบแบบเดียวกับเมืองมลายูทั่วไป การเก็บ
ภาษีอากร ก็ทำเป็นการผูกขาด ให้มีเจ้าภาษีอากรเป็น
สิ่ง ๆ ไป ทั้งภาษีภายในและภาษีขาเข้าก็ผูกขาดหมด
ผลประโยชน์ที่เก็บได้ ก็ไม่ส่งกระทรวงคลังใช้
จ่ายในเมืองของตัวเอง หัวเมืองในมณฑลนี้ทั้ง 3 หัว
เมือง ก็คงจัดทำดินไม้เงิน ดินไม้ทอง เป็นเครื่อง
ราชบรรณาการเข้ามากรุงเทพฯ 3 ปีต่อ 2 ครั้ง โดย
มีสมุหเทศาภิบาลเมืองไทรบุรีเป็นผู้นำมาถวายที่
กรุงเทพฯ”

ล่วงต่อมาถึงปี พ.ศ. 2451 รัฐบาลไทยกับรัฐ
บาลอังกฤษได้ตกลงทำสัญญา เปลี่ยนแปลงเขตแดน
ระหว่างราชอาณาจักรไทยกับสหพันธรัฐมลายู ตาม
สันเขาปันน้ำ การแบ่งปันเส้นเขตแดนตามสัญญานี้
รัฐบาลไทยต้องเสียเมือง กะลันตัน, เมืองตรงกานู
ทางอำเภอทะเลตะวันออก ส่วนทางอำเภอทะเลตะวัน
ตกนั้น ต้องเสียเมืองไทรบุรี เมืองปะลิส ไปเป็น
เขตอยู่ในความคุ้มครองของฝ่ายอังกฤษ ส่วนเมือง
สตูลนั้น คงรวมอยู่ในพระราชอาณาจักไทย ภายใต้
การปกครองของมณฑลนครศรีธรรมราช

ในปี พ.ศ. 2452 กระทรวงมหาดไทย จึงได้
โอนให้ที่อยู่ภายใต้การปกครองของมณฑลภูเก็ต เพราะ
มีอาณาเขตติดต่อกันแล้วกับอำเภอทะเลตะวันตก

ผลประโยชน์ภาษีอากรในจังหวัดสตูล เวลานั้น
เป็นภาษีผูกขาดทั้งสิ้น ทั้งภาษีขาเข้าและขาออก
นายอากรเป็นผู้รับผูกขาดไป ส่วนอากร บ่อนเบี้ย,
สุรา, ยาฝิ่น ก็ผูกขาดเช่นกัน

บุคคลผู้มีอิทธิพลเหล่านี้ นับเป็นบุคคลที่มี
อิทธิพลอย่างยิ่งในขณะนั้น ส่วนใหญ่เป็นคนจีน เชื้อ
สายฮกเกี้ยน มีขอบข่ายการทำงานโยงใยไปถึงสห
พันธรัฐมลายู

จากบันทึกของพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ (สมา
ชิกวุฒิสภา) ซึ่งเวลานั้นเป็นข้าหลวงจังหวัดสตูล
ได้ปรากฏข้อความหลักฐานไว้ว่า

“...เห็นสมควรจะต้องปรับปรุง และเปลี่ยน
แปลงให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้ได้เงินภาษี
อากรได้จ่ายให้พอเพียงที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้
รุ่งเรืองก้าวหน้า และเพื่อเปิดประโยชน์ให้ราษฎร
พลเมือง ได้มีโอกาสทำการค้าขาย หารายได้มาสู่
ครอบครัว เพราะพิเคราะห์ดูราษฎรอยู่ในความผิด
เคือง เพราะเหตุว่าในเวลานั้นมีภาษีอากรผูกขาดเสีย
หมด ราษฎรไม่มีโอกาส เจ้าภาษีผูกขาดเหล่านี้บังคับ
ซื้อ บังคับขายตามสิทธิที่เข่าได้รับ ส่วนความหายนะ
อันใหญ่ยิ่ง ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อบ้านเมือง คือ
บ่อนเบี้ย มีอยู่ตลอดทั่วทุกตำบล หนึ่งส่งสารพลเมือง
ต้องมกลองงมงายอยู่ในบ่อนไม้เปื้อนอันที่อำมหาทิน”
และต่อจากนั้นไปเป็นเทศาภิบาลขึ้นเพื่อปฏิบัติ

สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ถึงข้าหลวงสตูล

“ขอใ้ยกเลิกภาษีอากร ผูกขาดทั้งหมด เมื่อ
สิ้นอายุสัญญาแล้ว และบรรดาภาษีอากรเหล่านี้ก็คง
เรียกเก็บเป็นภาษีขาเข้าขาออก ตามกฎหมายศุลกากร
ส่วนบ่อนเบี้ยนั้นก็ให้ยกเลิกเช่นกัน และไม่ให้มีต่อไป
แต่เพื่อที่จะให้ประชาชนได้มีโอกาสเล่นการพนัน
ได้บ้าง ตามเทศกาล เช่นไฟเป็นต้น ก็ให้มาขอ
อนุญาตที่อำเภอ”

การสร้างเมืองให้ทันสมัย ผลประโยชน์ ที่ต้องมีการประสาน ผังเมือง

การเลือกภูมิประเทศ ให้เหมาะสมกับหน่วย
งาน ตลอดจนการก่อสร้างอาคารถาวร เพื่อให้บุคคล
ต่าง ๆ ได้เข้าอยู่อาศัย มีโอกาสที่จะติดต่อสร้างความ
สัมพันธ์ด้วยกันได้ ทั้งในและนอกเวลาราชการนั้น
พระยารัชฎา ได้ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก ท่านจึง
ได้พิจารณาอย่างรอบคอบเป็นพิเศษ

ยกตัวอย่าง เช่นการสร้างศาลากลาง, ศาล
และบ้านพักข้าราชการที่ภูเก็ต ท่านได้เลือกสร้างให้
อยู่ในทำเลที่เป็นเนินสูง เหมือนจะเป็นข้อคิดไว้แก่
ข้าราชการทั้งหลายว่า “นักปกครองผู้รับผิดชอบ ความ
สุขทุกข์ของประชาชนนั้น จะต้องมองเห็นสภาพการณ์
ของประชาชน ในทุกด้านโดยชัดเจน”

การเรียกผลประโยชน์ตอบแทนกับบริษัท
เหมืองแร่ต่าง ๆ นั้น ท่านมิได้เรียกร้องค่าธรรมเนียม
เอาโดยตรง เช่น บริษัท ทุ่งคาชาร์เบอร์ ท่านตกลง
ให้บริษัทนั้น ทำสัญญาขุดลอกท่าเรือภูเก็ตปีละ
ครั้ง ส่วนบริษัทเอเชียติก ที่ตะกั่วป่า ท่านให้รับ
สัญญาทำถนนแทนแม่น้ำลำคลองจากอำเภอกะปาง
ถึงตลาดย่านยาว

ที่เมืองตะกั่วป่าเดี๋ยวนี้ แต่เดิมแม่น้ำลึก เรือ
ใหญ่เข้าเทียบท่าได้ ครั้นต่อมาดินเนินขึ้นทุกปี
เพราะมูลดินทรายจากการทำเหมืองแร่ ได้ไหลลง
มาทับถม พระยารัชฎาจึงได้ย้ายเมืองตะกั่วป่ามาตั้ง
ที่ย่านยาวที่ตั้งเมืองอยู่เดี๋ยวนี้ สร้างถนนระยะยาว
7 ก.ม. โดยให้พวกเจ้าของเหมืองเป็นผู้ออกทุน

สำหรับขุดขุดท่าเรือท่าคอมเปกันที่นั่น ได้ขอที่
ดินหน้าเหมืองแร่ ที่เขตที่ดินสถานที่ทำงานของรัฐบาล
ท่าน ก็ตกลงให้ทำสัญญาขุดก่อนสร้างสถานที่ทำการ
“ศาลากลาง” และบ้านพักข้าราชการ

สถานที่ทำการรัฐบาล เวียดนาม บ้านพัก และ
อื่นๆ ซึ่งท่านได้ก่อสร้างขึ้นด้วยจำนวนรายได้พิเศษ
นี้ ได้สร้างรับแทนแบบแปลนที่ทันสมัยในครั้งนั้น

คือได้แบบอย่างมาจากต่างประเทศทั้งสิ้น จนมีคำกล่าวกันว่า "สาวากวาง เรือนจำ และสถานทั่วยุทธการหลายแห่งในมณฑลกุ๊กตงสมัยนั้น ไม่มีที่ใดในประเทศไทย จะโอ้อวด ถูกต้องลักษณะ เท่าที่ได้สร้างขึ้น ณ เมืองกุ๊กตง"

แม้คำกล่าวชมเชยนี้จะเกินเลยไปบ้างประการใด แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า พระยารัษฎาฯ ได้ก่อสร้างสิ่งสำคัญอันเป็นถาวรวัตถุ ไว้เป็นสมบัติของบ้านเมือง โดยไม่ต้องขอเงินงบประมาณจากกระทรวงพระคลังเลย ตลอดถึงการสร้างถนนทั้งในบริเวณในและนอกเมือง ท่านก็ได้ใช้ วิชาเงินบำรุงเมืองในกรณีพิเศษ นี้ทั้งสิ้น

ประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ของพระยารัษฎาฯ เหมือนจะเป็นข้อเตือนใจให้นักปกครองรุ่นต่อ ๆ มา ได้ตระหนักว่า

"การประสานประโยชน์ในระหว่างเอกชน (นายทุน) กับประโยชน์ของบ้านเมือง อันเป็นส่วนรวมนั้น เป็นหน้าที่ของนักปกครองที่นอกราชการทั่วโลก และวันหนึ่งข้างหน้า ที่ชะชะว๊อของท่านจะได้ถูกนำมาถวายเป็นอนุสรณ์ ด้วยความยกย่อง เพื่อเทอดทูน เสมือนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ประชาชนจะได้กราบไหว้บูชาเป็นนิจวันตรี"

ขอขมณีนัย

พูดถึงการสุขภาพของกุ๊กตง อยากจะกล่าวถึงความคิดก้าวหน้าของท่านเจ้าคุณอีกข้อหนึ่ง คือ นอกจากสร้าง ถนนหนทาง สร้างตลาดสด สร้างโรงฆ่าสัตว์ ของสุขภาพแล้ว ยังมี นิคมโฮเกน[†] อีกข้อหนึ่ง

ขณะนั้นมีผู้หญิงจีนมาเก๊า ผู้หญิงญี่ปุ่น หญิงมลายู เข้าไปช่วงชิงลูกสาวกันเป็นอันมาก ถึงหลายคน ในกุ๊กตง ท่านเจ้าคุณจึงจัดระเบียบให้พวกนี้อยู่แยกแยะเดียวกัน จะได้สะอาดแก่การควบคุม[†]

ท่านได้จัดซื้อขอมันหนึ่งให้พวกนี้อยู่ เรียกว่า "ขอขมณีนัย" นับว่าท่านจัดบ้านเมืองไม่ให้น้อยหน้า

นิคมโฮจิวารุ ของญี่ปุ่นเลย และเป็นการก้าวหน้า ยิ่งกว่าระบบโฮเกนในเมืองหลวงในระยะเดียวกัน

ชาร์เตอร์แบงก์

เมื่อมีชาวต่างประเทศมาค้าขายอยู่มาก การหมุนเวียนทางเงินตรา ก็ต้องเป็นไปโดยสะดวกปลอดภัยและรวดเร็ว ท่านเจ้าคุณเห็นความจำเป็นในเรื่องการธนาคาร จึงชักชวนชาร์เตอร์แบงก์ ในต่างประเทศ ให้มาตั้งสาขา โดยสร้างสำนักงานในท่าเลที่ตี สร้างบ้านพักผู้จัดการ และพนักงานให้เสร็จเป็นเครื่องล่อใจ จึงได้เกิดธนาคารขึ้นเป็นแห่งแรกในประวัติของเมืองไทย ซึ่งนับเป็นความคิดที่อัศจรรย์มาก เพราะได้มองความสำคัญของกิจการ ที่ในขณะนั้นไม่มีใครมองเห็นเลย

วชิระพยาบาล

เมื่อครั้งกุ๊กตง ยังไม่มีโรงพยาบาลรักษาคนป่วยใช้ ทุก ๆ ปี ราษฎรเป็นโรคอหิวาต์ ใช้ทรัพย์สินภาพโรค ตายกันเป็นละมด ๆ ทำให้การเดินทางไปมาระหว่างปีนัง สิงคโปร์ และต่างประเทศ จากกุ๊กตง เกิดติดขัด เพราะรัฐบาลต่างประเทศห้ามเรือเข้าออก การค้าและติดต่อต่าง ๆ ต้องชะงักลง พระยารัษฎาฯ จึงได้คิด จัดตั้งโรงพยาบาล หันสมัยขึ้น มีนายแพทย์ฝรั่งชื่อ นิสเตอร์แบค ชาวอังกฤษ เป็นแพทย์ใหญ่ มีเครื่องมือเครื่องใช้การแพทย์ครบครัน รับประทานพยาบาลแต่ชั้นชั้นสูง จนชนสามัญทั่วไป นอกจากนั้นยังได้สั่งเครื่องเอกซเรย์ขนาดใหญ่ ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องแรกที่นำเข้ามาในประเทศไทย แม้แต่หมอบैंคเอง ก็ยังไม่เคยใช้ ท่านต้องส่งออกไปให้ศึกษาการใช้เอกซเรย์ยังประเทศอังกฤษ

หมอบैंคศึกษาเสร็จกลับมา พร้อมด้วยเครื่องกระแสไฟฟ้าที่ใช้กับเอกซเรย์นั้น แล้วสอนให้นายแพทย์ไทยรู้จักการใช้เอกซเรย์ ตามบันทึกกล่าวว่า เอกซเรย์เครื่องนั้น เดียวนี้ก็ยังใช้การอยู่ที่ วชิระพยาบาลกุ๊กตง

ท่าเรือ

ท่านเจ้าคุณเห็นว่า การทำมาค้าขายกับต่างประเทศ จะทำให้เศรษฐกิจรุ่งเรืองได้ และเพื่อ การนี้ จำเป็นต้องมี ท่าเรือ ที่ทันสมัยขึ้น ท่านจึงสร้างท่าเรือที่ กั้นตัง และ กุ๊กตง

สำหรับที่กุ๊กตงชื่อ ท่านเรศ (ปัจจุบันเป็นบ้านพักของพนักงานศุลกากรกุ๊กตง) โดยขอให้นายเหมือง และผู้ประกอบการท่าเหมืองเรือซุด ได้ขุดลอกคลองที่ปากอ่าวกุ๊กตงทุก ๆ ปี จนเรือใหญ่สามารถเข้าเทียบท่าขนสินค้าได้ตลอดเวลา

แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งว่า ภายหลังจากที่ พระยารัษฎาฯ ได้ถึงแก่กรรมลง เจื่อนโซสัญญาระหว่างรัฐบาล โดยเจ้าเมืองคนต่อ ๆ มากับ บริษัท เรือซุดแร้ และผู้ประกอบการท่าเหมือง ก็ได้รับการเปลี่ยนแปลงใหม่

แทนที่บริษัทเรือซุดแร้ จะขุดลอกคลองให้ทุก ๆ ปีเหมือนสมัยพระยารัษฎาฯ กลับกลายเป็นว่า บริษัทเวียงซุดใช้เงินก้อนจำนวนหนึ่ง เพื่อนำส่งต่อให้รัฐบาลส่วนกลาง ก็เป็นอันเสร็จธุระ

และในที่สุด จากความเปลี่ยนแปลงอันที่ ท่านเรศ ซึ่งสมัยหนึ่งเคยเป็นท่าเรือที่นักเดินเรือชาวต่างประเทศได้รู้จัก และแม้ชาวกุ๊กตงในยุคหลัง ๆ มา นี้ ก็อาจเพียงรับฟังเหมือนนิยายประราที่คนแก่ ๆ เล่าให้ฟังเท่านั้น เพราะสภาพที่ดินเขินของปากอ่าวและลำคลอง ที่ขาดการบำรุงรักษาให้ต่อเนื่องกัน ได้กลืนและทำลายสิ่งเหล่านี้ให้หมดไปนานมาแล้ว

และที่ร้ายยิ่งกว่านั้น ที่ชาวกุ๊กตงประสบความทุกข์ทุกฤดูในฤดูฝนตลอดมา ก็นับเนื่องเป็นสาเหตุจากการตื้นเขินของลำคลอง และปากอ่าวกุ๊กตงด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างส่วนบุคคลกับส่วนรวมนั้น ย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ แม้ในยุคของพระยารัษฎาฯ ซึ่งเป็นเวลาที่

† ข้อความที่ผู้เขียนได้นำมากล่าวอ้างข้างบนนี้คือ บันทึกจากการค้นคว้าของ คุณชวล วัฒนภูติ อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทย

ล่วงเลยมาแล้วถึง 70 ปี ก็ยังมีบุคคลบางกลุ่มที่พยายามจะขีดขวางการดำเนินงานเพื่อส่วนรวม

ดังจะเห็นได้จากการยื่นถวายฎีกา ต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง (ร. 5) เมื่อเสด็จเสียบปีกษ์ได้ และเสด็จผ่านเมืองตรังโดยกระบวนช้าง ซึ่งตามบันทึกมีข้อความว่า

“เจ้าคุณรัชฎา จัดที่ประทับรับเสด็จที่ตลาดทับเที่ยง มีคนยุให้ราษฎรพวกนั้นทำฎีกาทูลเกล้าถวาย กล่าวโทษพระยารัชฎา ว่ากักขังข่มเหงราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน”

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพิจารณาฎีกานั้น ด้วยพระมหากรุณาแก่ราษฎร ทรงเข้าพระทัยว่า พระยารัชฎา คงจะได้ทำการให้ราษฎรของพระองค์เดือดร้อนจริง ๆ จึงกล้าเข้าชื่อกันถวายฎีกาโปรดเรียกพระยารัชฎา ให้เข้าเฝ้าเป็นพิเศษ รับสั่งถามว่า “ซิมบี้ ราษฎรยื่นฎีกาว่าเจ้ากักขังข่มเหงเขาความจริงเป็นอย่างไร”

เจ้าคุณรัชฎา กราบบังคมทูลว่า พวกที่ยื่นฎีกาเหล่านี้ ล้วนเป็นคนเกียจคร้าน หลีกเลี้ยงงานคิดแต่จะได้อะไรส่วนตนเป็นประมาณ ไม่มีน้ำใจที่จะช่วยเหลือบ้านเมือง อันเป็นส่วนรวม ความจริงข้อกล่าวหา ยังมีมากกว่านั้นอีก

ทั้งนี้ ขอได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เรียกคนที่รู้เห็นความจริงมาสอบสวน เพราะข้าพระพุทธเจ้ามิได้กระทำการอันใด อันเป็นประโยชน์ส่วนตนแม้แต่อย่างหนึ่งประการใดเลย การที่ได้กระทำไปแล้วล้วนแต่จะเกิดประโยชน์แก่พวกลูกหลาน หว่านเครือของพวกที่ยื่นฎีกาทั้งสิ้น ถ้าผิดจากความจริงที่ได้กราบบังคมทูลมานี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชอาญาใส่เกล้าฯ

คนเหล่านั้น ก็ต่างพากันตกใจกลัวว่า พระยารัชฎา จะหาอุบายทำโทษทางอ้อม บ้างก็อพยพไปอยู่ที่อื่น ครั้นเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงกลับไปแล้ว พระยารัชฎา จึงให้เรียกพวกที่ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกานั้นมาปรับความเข้าใจและชี้แจงเหตุผลให้ทราบ โดยมีได้แสดงอาการถือโกรธแต่ประการใดเลย นับตั้งแต่นั้นมา คนทั้งปวงก็พากันเคารพยำเกรงท่าน เพราะเห็นว่าท่านทำงานเพื่อบ้านเมือง ทั้งไม่มีคนพยายามมาดร้ายผู้ใดเป็นการส่วนตัว

ทางออกและผลของความขัดแย้ง

หมอจันท์ แพทย์ประจำจังหวัดตรัง ได้ลอบยิง พระสกลสถานพิทักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง และยิง พระยารัชฎานุประดิษฐ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ด้วยปืนพก (เบรานิง) ที่สะพานเจ้าฟ้า ทำเรือกันตั้ง พระยารัชฎานุประดิษฐ์ ถูกกระสุนปืนที่ถ้ามเนื้อ ต้นแขนขวา เลยทะลุไปถูกสะบักที่ซี่โครงที่ 9 ข้างหลังประมาณ 2 นิ้ว ตั้งแต่วันถูกยิงต่อมาอีก 45 วัน พระยารัชฎานุประดิษฐ์ถึงแก่อนิจกรรม ที่ บ้านจักรพงษ์ปิ้ง ในวันที่ 10 เมษายน 2456 มีอายุได้ 56 ปี สำหรับพระสกล สถานพิทักษ์ หรือผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง ก็ได้ถึงแก่กรรมเป็นลำดับต่อมา เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พุทธศก 2456

คนร้ายเป็นใคร ? ทำไมจึงได้กล้าตัดสินใจกระทำการเช่นนั้น ?

ตามประวัติเท่าที่ค้นมา ได้ปรากฏว่า คนร้ายชื่อหมอจันท์ นามสกุล บริบาล เดิมมียศเรือเอก เป็นหมอยุ่ฝ่ายทหารเรือ และถูกออกจากราชการ เจ้านายทางส่วนกลางได้ฝากฝังมาให้เป็นหมอประจำจังหวัดตรัง พระยารัชฎานุประดิษฐ์ รับไว้ ถือเป็นข้าราชการผู้ใหญ่คนหนึ่งตามสายงาน และได้เรียกใช้สอยอย่างใกล้ชิดกับท่านตลอดเวลา

รายละเอียดของข้อเท็จจริงบางส่วนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ได้บันทึกเอาไว้ในสำเนา คำพิพากษาที่ 206 (พุทธศก 2457) ของศาลฎีกา ลงวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2457

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า กรรมการศาลฎีกา ขอพระราชทานนำคดีระหว่างพนักงานอัยการเมืองตรัง โจทก์ นายจันท์ จำเลย เอาอาวุธปืนยิงพระยารัชฎานุประดิษฐ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต กับพระสกล สถานพิทักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง ที่ตำบลกันตัง ท้องที่อำเภอเมืองตรัง กระสุนถูกพระยารัชฎานุประดิษฐ์และพระสกล สถานพิทักษ์บาดแผลสาหัส

ครั้นเมื่อวันที่ 10 เมษายน พุทธศก 2456 พระยารัชฎานุประดิษฐ์ ถึงแก่อนิจกรรม เนื่อง

จากเหตุถูกจำเลยทำร้าย ครั้นวันที่ 2 พฤษภาคม พุทธศก 2456 พระสกล สถานพิทักษ์ ถึงแก่กรรมด้วยพิษบาดแผลกระสุนปืนของจำเลย ขอให้ลงโทษจำเลยฐานฆ่าคนตายโดยเจตนา ตามกฎหมายลักษณะอาญา ภาคที่ 2 ส่วนที่ 2 หมวดที่ 1

นายจันท์ จำเลย ให้การรับว่า ได้เอาปืนยิง พระยารัชฎานุประดิษฐ์ และ พระสกล สถานพิทักษ์ อิง แก้ว ที่ จำเลยยิงนั้น พระสกล สถานพิทักษ์ ได้บุตรภรรยา จำเลยจากเรือให้ขึ้นอยู่ที่เกาะปันหยี จำเลยขอไปปรับ ก็ไม่อนุญาตให้ จำเลยได้โทรเลขขอลาพระยารัชฎานุประดิษฐ์ว่า พระยารัชฎานุประดิษฐ์ ไม่ตอบโทรเลขของจำเลย จำเลยจึงยิง แต่จำเลยมิได้ตั้งใจให้ถึงตาย ยิ่งแต่ที่แขนพระยารัชฎานุประดิษฐ์ และยิงขาพระสกล สถานพิทักษ์

ศาลพิจารณาคดีได้ความว่า กรณีเดิมพระสกล สถานพิทักษ์ ไปราชการเมืองภูเก็ต โดยเรือราชการ เวลากลับเมืองตรัง ภรรยาจำเลยลงไปอยู่ในเรือ แต่ไม่ได้รับอนุญาต พระสกล สถานพิทักษ์ ก็ไม่รู้จักรายาจำเลย จึงไม่อนุญาตให้ไป แต่เวลานั้นเรือทอดสมออยู่กลางน้ำ ภรรยาจำเลยขึ้นจากเรือไม่ได้ เลยติดกับเรือจนถึงเกาะปันหยี เรือแฉะส่งข้าราชการ พระสกล สถานพิทักษ์ สั่งนายหนูให้ใส่ภรรยาจำเลยขึ้นที่เกาะปันหยี

ครั้นเรือถึงเมืองตรัง จำเลยทราบว่ามีพระสกล สถานพิทักษ์ ไม่อนุญาต จำเลยโทรเลขขออนุญาตลาพระยารัชฎานุประดิษฐ์ ก็ไม่ได้รับตอบ จำเลยมีความแค้นพระสกล สถานพิทักษ์ และพระยารัชฎานุประดิษฐ์

ครั้นเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พุทธศก 2455 จำเลยทราบว่ามีพระยารัชฎานุประดิษฐ์ มาตรวจราชการที่เมืองตรัง จำเลยจึงลักเบรานิงของ นายบุญเกื้อ และหากระสุนปืนประจุได้พร้อมแล้ว จำเลยมาคอยรับพระยารัชฎานุประดิษฐ์ พร้อมด้วยพระสกล สถานพิทักษ์ และข้าราชการผู้หนึ่งที่สะพานเจ้าฟ้าหน้าเมืองตรัง เรือเทียบท่าเวลาใกล้เที่ยง พระยารัชฎานุประดิษฐ์ขึ้นจากเรือ เดินมากับข้าราชการ พอพ้นสะพานประมาณ 4 วา จำเลยเอาเบรานิง ยิงพระสกล สถานพิทักษ์ 2 นัด ยิงพระยารัชฎานุประดิษฐ์ 1 นัด พระยารัชฎานุประดิษฐ์และพระสกล สถานพิทักษ์ ถูกยิงแล้วก็ล้มลง จำเลยวิ่งมายืนตรงศีรษะพระยารัชฎานุประดิษฐ์ แล้วยิงซ้ำอีก 1 นัด แต่ครั้งหลังนี้กระสุนปืนเข้าถูกพระยารัชฎานุประดิษฐ์ไม่ แล้วจำเลยหนีขึ้นไปอยู่บนที่ทำการไปรษณีย์ นายสิบขวากับพลตำรวจภูธร ตามไปจับจำเลยกับปืนของกลางได้

นายเชซี แบทซ์ แพทย์เบิกความยืนยันว่า พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ถึงอนิจกรรมโดยโรคบังเกิด ในตัวเอง หาใช่เพราะเหตุที่ถูกกระสุนปืนไม่ เหตุที่ถูกกระสุนปืนนั้น บางทีกระทำให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ถึงอนิจกรรมเร็วกว่าโรคที่เป็นอยู่ ฝ่ายพระสถลสถานพิทักษ์ ถูกกระสุนปืน 2 นัด ที่ขาซ้าย 1 นัด ที่สันหลัง 1 นัด แผลที่สันหลังนั้น กระสุนปืนเข้าไปในห้อง บาดเส้นโลหิตใหญ่ใกล้กระดูก สันหลังขาดไป 2 ส่วน เหลือส่วนเดียว เมื่อหัวใจฉีกโลหิตโดยแรง กระทำให้แผลที่ถูกกระสุนปืนนั้น พองขึ้นเบียดกับไส้ ก็กลายเป็นแผลขึ้นด้วยเวลาที่พระสถลสถานพิทักษ์ ถึงแก่กรรม โลหิตที่พองนั้น แดก โลหิตดำในลำไส้ ไหลออกทางทวารหนักและปาก พระสถลสถานพิทักษ์ อยู่ได้ 67 วัน นับตั้งแต่วันถูกยิงก็ถึงแก่กรรม ได้ความดังนี้

ศาลเมืองตรัง พร้อมด้วยอธิบดีศาลมณฑลภูเก็ตวินิจฉัยว่า พระยารัษฎานุประดิษฐ์ นั้นควรฟังค่านายเชซีแบทซ์ แพทย์เป็นพยานเบิกความว่า ถึงอนิจกรรมเพราะโรคที่บังเกิดขึ้นในตนเอง แต่การที่จำเลยกระทำการร้ายนั้น อาจทำให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ถึงอนิจกรรมเร็วกว่าโรคที่เป็นอยู่

ความข้อนี้ก็เป็นการสงสัยว่า พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ถึงแก่อนิจกรรม เพราะถูกยิงหรือไม่ ควรให้เป็นประโยชน์แก่จำเลย จึงชี้ขาดว่า การที่จำเลยยิงพระยารัษฎานุประดิษฐ์ เข้าในฐานะพยายามประทุษร้ายต่อชีวิต แต่โทษกระทงนี้เบากว่า ซึ่งศาลจะได้วางบทลงโทษที่จำเลยในฐานะฆ่าพระสถลสถานพิทักษ์ โดยสัญญาเจตนา

คำชั้นสุดบรรดาแผลของพระสถลสถานพิทักษ์ ประกอบคำ นายเชซีแบทซ์ แพทย์เบิกความว่า ถึงแก่กรรมด้วยเหตุที่ถูกกระสุนปืนจำเลยยิง จึงชี้ขาดว่า จำเลยมีความผิดตามกฎหมายลักษณะอาญา มาตรา 205 จำเลยไม่ควรได้รับปราวณี ลดโทษตามมาตรา 59 แห่งกฎหมายลักษณะอาญา เพราะจำเลยได้กระทำลง เป็นการเปิดเผยแสดงให้เห็น ความทารุณ คุร้าย โฉมกรรจ์ จำเลยมิได้ยำเกรงพระราชอาญา พิพากษาให้ ประหารชีวิต อ้ายจันทร์ จำเลยแต่ป็นของกลางให้คืนแก่นายบุญเกื้อรับไป กระสุนปืนนั้น ให้เป็นของหลวง

อ้ายจันทร์จำเลยอุทธรณ์เข้าหลวงพิเศษปรึกษา ทับสี่คี่

อ้ายจันทร์จำเลยทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอว่า จะทำคำชี้แจงภายใน 4 เดือน และจะขอสืบพยาน อย่างไรก็ตาม คำพิพากษาของศาลฎีกา ได้เป็นข้อยุติในเรื่องราวทั้งหมด ตามขบวนการของความยุติธรรม ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช

กัปตันสไมล์

ฝรั่งชาวตะวันตกที่เข้ามาประกอบการทำเหมืองแร่ยุคคนแรกของเมืองไทย

“ข้าพเจ้าได้รับทราบด้วยความเศร้าสลดใจอย่างยิ่งว่า ฆาตกรรมพิฆาตแผลซึ่งได้ถูกทำร้ายเมื่อ 6 อาทิตย์มาแล้วนั้นไม่ได้ และได้ถึงแก่อนิจกรรมเสียแล้ว

อนิจกรรมของท่านสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต รัฐบาลไทยได้สูญเสียนักบริหารที่สามารถไปผู้หนึ่งและสำหรับชาวยุโรปที่มีอาชีพอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทย ก็ได้ขาดที่ปรึกษาไปผู้หนึ่งสำหรับบุคคลอื่นอีกหลายคนรวมทั้งตัวข้าพเจ้าเอง ที่ได้ขาดมิตรที่ดี และเป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ไปผู้หนึ่งด้วย”

ถ้าไว้อาลัยจากหนังสือพิมพ์ ที่ออกวางจำหน่ายในสิงคโปร์ มาเลเซียและป็นัง

“ผู้ว่าชนม์เป็นอัจฉริยะบุคคลโดยแท้ มีเกียรติประวัติในผลงานทุกแขนง ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของราษฎร และความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง

“ไม่เคยมีใครสงสัย ทั้งชาวยุโรป ชาวจีนและชาวไทยต่างมีความรักใคร่นับถือ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ทุกท่าน ฉะนั้นอนิจกรรมของท่าน จึงย่อมเป็นการเศร้าสลด ทั้งบรรดาชาวต่างประเทศ และในมณฑลภูเก็ตเอง ในฐานะที่เป็นท้องถิ่นซึ่งท่านได้นำความเจริญมาให้ จนถือกันว่า เป็นมณฑลซึ่งเจริญรุ่งเรืองที่สุดในประเทศไทย”

อนิจกรรม

เรามีความเศร้าสลดอย่างยิ่งในอนิจกรรมของบิดาของเจ้า ผู้ซึ่งเรายกย่องอย่างสูง ไม่เฉพาะที่เป็นข้าราชการเท่านั้น แต่ยิ่งถือว่าเป็นเพื่อนผู้หนึ่ง ซึ่งเราย่อมสลดใจที่ต้องสูญเสียไปเช่นนั้น จงรับความเศร้าสลดและเห็นใจอย่างแท้จริงจากเราด้วย

(พระปรมาภิไธย) วัชรราช

“ฉันได้รับทราบด้วยความเศร้าสลดใจอย่างยิ่ง ในอนิจกรรมของบิดาที่รักของเธอ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการสูญเสียนักปกครองผู้สามารถ และเสียมิตรของประเทศไทย อย่างไม่อาจที่จะหาตัวแทนได้ ความทรงจำในตัวบิดาของเธอ จะทำให้ฉันเห็นอกเห็นใจกับครอบครัวของเธอเสมอ ซึ่งฉันขอแสดงความเสียใจอย่างยิ่งมา ณ ที่นี้และฉันได้นำข่าวขึ้นกราบบังคมทูลโดยทันทีแล้ว”

ดำรงราชานุภาพ

